

KRZYSZTOF SIWEK
(Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego)

ŚLĄSK I EUROPEJSKA ORGANIZACJA WĘGLA W POLITYCE WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 1945–1948 (NA PODSTAWIE DOKUMENTÓW FOREIGN OFFICE)

Problem międzynarodowej roli ekonomicznej i politycznej Śląska w europejskiej polityce Wielkiej Brytanii w latach 1945–1948 nie spotkał się dotąd z dostatecznym zainteresowaniem w polskiej historiografii¹. Szczególnie interesujące i zarazem niemal zupełnie nieznanne jest zagadnienie współpracy Polski z Europejską Organizacją Węgla (European Coal Organisation – ECO)², która ukazała ogólnoeuropejski wymiar Śląska jako ważnego obszaru gospodarczego naszego kontynentu. Tym samym również kwestia granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej po 1945 r., która w poglądach historyków zdominowana została przez kontekst zimnej wojny³, przedstawia się obecnie w nowym świetle. Dzięki materiałom brytyjskiego Foreign Office wiadomo, że od konferencji w Poczdamie w dniach 17 VII–2 VIII 1945 r. przez kilka kolejnych lat Wielka Brytania wraz ze Stanami Zjednoczonymi dążyła do utrzymania gospodarczych związków poniemieckiego Śląska z innymi krajami europejskimi w imię odbudowy polityczno-gospodarczego

---

¹ Większość opracowań obejmowała przede wszystkim polskie ujęcie zagadnienia granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej po 1945 r., w tym: Tadeusz Marczał, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, Wrocław 1995; Krzysztof Skubiszewski, *Zachodnia granica Polski w świetle traktatów*, Poznań 1975; Wiesław Dobrzycki, *Granica zachodnia w polityce polskiej, 1944–1947*, Warszawa 1974. Szerszego ujęcia zagadnienia statusu Śląska zabrakło także w publikacjach obcojęzycznych prezentujących międzynarodowe ujęcie kwestii granicy polsko-niemieckiej: Debra Allen, *The Oder–Neisse Line. The United States, Poland and Germany in the Cold War*, Westport 2003, oraz Hans Georg Lehmann, *Der Oder–Neisse-Konflikt*, München 1979.

² Europejskiej Organizacji Węgla nie należy mylić z powstałą w 1951 r. Europejską Wspólnotą Węgla i Stali; Nathaniel Samuels, *The European Coal Organisation*, „Foreign Affairs”, July 1948 (<http://www.foreignaffairs.com/articles/70696/nathaniel-samuels/the-european-coal-organization> [dostęp: 20 VI 2015]).

³ Por. szerzej: Krzysztof Ruchniewicz, Jakub Tyszkiewicz, *Amerykańskie projekty rewizji granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej w początkowym okresie zimnej wojny. Materiały*, [w:] *Studia z historii najnowszej*, red. Krzysztof Ruchniewicz, Bożena Szaynok, Jakub Tyszkiewicz, Wrocław 1999; Jakub Tyszkiewicz, *Otwarte okno w „żelaznej kurtynie”. Polityka administracji prezydenta Eisenhowera wobec Polski (październik 1956–styczeń 1961)*, Wrocław 2003, s. 185–222.

porządku w Europie⁴. Mimo otwartego sygnalizowania tego postulatu przez polityków brytyjskich i amerykańskich po zakończeniu wojny, oczekuje on dopiero na pogłębioną analizę polskich badaczy.

Artykuł stanowi próbę wykazania faktu, że w latach 1945–1948 Wielka Brytania, przy współudziale Stanów Zjednoczonych, dążyła do zintegrowania przemysłu węglowego Śląska z Europą Zachodnią, czemu służyć miał udział Polski w Europejskiej Organizacji Węgla. Dyplomacja brytyjska powoływała się na potrzebę zapewnienia krajom zachodnioeuropejskim dostaw węgla oraz produktów rolnych ze śląskiego terytorium administrowanego przez Polskę. Zakładano, że rosnący eksport śląskiego węgla i artykułów spożywczych do państw zachodnioeuropejskich zostanie zapewniony w zamian za zachodnią pomoc w modernizacji regionalnej infrastruktury przemysłowej. Planom brytyjskim towarzyszyły prowadzone w porozumieniu z Waszyngtonem próby rewizji granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej na korzyść Niemiec, co miało służyć utrzymaniu Śląska w obrębie systemu gospodarczego Europy wobec groźby dominacji Związku Radzieckiego nad Polską. Mając na uwadze, że całość niemieckiego terytorium znajdowała się wówczas pod okupacyjną administracją Wielkiej Brytanii, USA, Francji i ZSRR⁵, należy zaznaczyć, że regionalne problemy granicy polsko-niemieckiej i statusu Śląska rzutowały w tym okresie na szersze zagadnienie odbudowy ekonomicznej Europy.

Już podczas spotkania z delegacją brytyjską na konferencji w Poczdamie 26 VII 1945 r. przedstawiciele Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej⁶ zwrócili uwagę, że Śląsk pod polską administracją mógł najlepiej przysłużyć się powojennej odbudowie Europy i ustanowieniu pokojowego ładu na kontynencie⁷. Wymieniano w tym kontekście potencjał produkcyjny „kopalń na Górnym Śląsku oraz w rejonie Wałbrzycha” szacowany odpowiednio na 30 i 5 mln ton węgla rocznie⁸. Polacy wyrażali ponadto gotowość do eksportu śląskiego węgla do Niemiec i krajów zachodnioeuropejskich, ale pod warunkiem uzyskania pomocy ze strony Wielkiej

---

⁴ Wykorzystane dokumenty Foreign Office (dalej: FO) pochodzą ze zbiorów The National Archives (dalej: TNA) w Londynie, Kew, Richmond z zespołów ogólnej korespondencji politycznej (FO 371), Biura Kontroli do spraw Niemiec i Austrii (FO 945) oraz Wydziału Politycznego Komisji Kontroli do spraw Niemiec (FO 1049). Kwerendę ograniczono do materiałów Foreign Office, ponieważ stanowią one największy zbiór brytyjskich dokumentów obejmujących podejmowaną problematykę, w tym również sprawy polityki gospodarczej. Z tego zespołu pochodzą także opublikowane już dokumenty w serii *Documents on British Policy Overseas*, Series I: 1945–1950, Stationery Office, London 1984.

⁵ Krzysztof Skubiszewski, *Zachodnia granica Polski*, Gdańsk 1969, s. 405–407.

⁶ Delegacji TRJN w Poczdamie towarzyszyła grupa ekspertów (geografów i geologów) w składzie: Walery Goetel, Stanisław Leszczycki, Andrzej Bolewski. Podczas wojny opracowywali oni społeczno-ekonomiczne uzasadnienie polskich żądań wobec ziem zachodnich; Marczak, *Granica zachodnia*, s. 98.

⁷ Lubomir Zyblikiewicz, *Polityka Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii wobec Polski 1944–1949*, Warszawa 1984, s. 190–191.

⁸ TNA, FO 371/45824, *British Conference: economic assets of Germany east of the Oder–Neisse Line; Poland*, Notes of a meeting in the Conference Room, 20 Ringstrasse at 3 p.m. on July 26th, Foreign Office, 27 July 1945.

Brytanii w budowie odpowiedniej infrastruktury transportowej. Podkreślając znaczenie rolniczych obszarów Dolnego Śląska, zapewniali, że „jakiegokolwiek nadwyżki żywności” z tego regionu mogłyby być przekazywane do Niemiec „w zamian za niezbędne dla Polski produkty niemieckie”.

Warto odnotować, że w memorandum delegacji polskiej na konferencję poczdamską z 28 lipca również akcentowano kluczową rolę Śląska dla Europy pod warunkiem „przyznania Polsce całego Śląska po Nysę Zachodnią”⁹. Tylko w tych okolicznościach, jak podkreślał członek delegacji Stanisław Grabski, „kopalnie i fabryki śląskie [...] staną się silnym łącznikiem współpracy gospodarczej narodu polskiego z zachodnimi anglosaskimi wielkimi demokracjami”¹⁰. Stanowisko ZSRR w tej ostatniej sprawie nie było już tak jednoznaczne. Jak zauważył Tadeusz Marczak, postulat radziecki na rzecz przesunięcia granicy polsko-niemieckiej po Nysę Łużycką, przynajmniej do czasu konferencji poczdamskiej, był kartą przetargową Józefa Stalina w rywalizacji z aliantami zachodnimi o wpływy w pokonanych Niemczech¹¹. Z tym większym zaangażowaniem polskie władze przystąpiły wówczas do organizowania administracji na tzw. Ziemiach Odzyskanych¹². W tych okolicznościach minister spraw zagranicznych Wincenty Rzymowski postulował w Poczdamie, aby „Niemcy odstąpili te ziemie, które były podstawą ich agresji [...] w interesie bezpieczeństwa i pokoju w Europie”¹³. Jak bowiem podkreślił wicepremier Stanisław Mikołajczyk, to właśnie Śląsk był dotąd jedną z niemieckich baz zbrojeniowych, z której pochodziła większa część produkcji cynku oraz węgla. Polski Śląsk wraz z portem w Szczecinie miał natomiast stworzyć, zdaniem Mikołajczyka, sieć kontynentalnej wymiany handlowej „pod kontrolą Narodów Zjednoczonych”, która sprawi, że „Polska stanie się wielkim terenem tranzytowym” w Europie¹⁴.

Z zainteresowaniem do powyższych propozycji rządu polskiego odniósł się Zespół Planowania Gospodarczego i Przemysłowego w Foreign Office, sporządzając 31 lipca opracowanie poświęcone „ekonomicznym zasobom Niemiec na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej (z wyłączeniem Prus Wschodnich)”¹⁵. Potwierdzono

⁹ *Memorandum delegacji polskiej na konferencję poczdamską, 1945, lipiec 28, Poczdam, [w:] W stronę Odry i Bałtyku. Wybór źródeł (1795–1950)*, t. 4: *Od Poczdamu do Zgorzelca (1945–1950)*, red. Wojciech Wrzesiński, Wrocław–Warszawa 1991, s. 39.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Marczak, *Granica zachodnia*, s. 111–112.

¹² Oprócz odnowienia Polskiego Związku Zachodniego przykładem działania obliczonego na przekonanie opinii międzynarodowej do polskich praw na Ziemiach Zachodnich było powołanie odrębnego resortu pod postacią Ministerstwa Ziem Odzyskanych w listopadzie 1945 r.; Grzegorz Strauchold, *Mysł zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945–1957*, Toruń 2003, s. 146–154.

¹³ Wincenty Rzymowski, *Polskie sprawozdanie z konferencji trzech ministrów spraw zagranicznych w Poczdamie z udziałem delegacji polskiej*, [w:] *W stronę Odry i Bałtyku*, s. 33.

¹⁴ Stanisław Mikołajczyk, *Polskie sprawozdanie z konferencji trzech ministrów spraw zagranicznych w Poczdamie z udziałem delegacji polskiej*, *ibidem*, s. 34–35.

¹⁵ TNA, FO 371/45824, *Economic Assets of Germany Lying East of the Oder–Neisse Line*, Economic and Industrial Planning Staff, Foreign Office, 31 July 1945.

w nim międzynarodowe znaczenie Górnego i Dolnego Śląska, które były „bogate w węgiel kamienny i brunatny, a także w znaczne zasoby mineralne”. Jednocześnie zaakcentowana została potrzeba utrzymania gospodarczej komplementarności wszystkich obszarów Śląska, która wykluczała dokonanie na tym terenie arbitralnego podziału politycznego. Zauważono, że dla śląskiego węgla naturalnym szlakiem transportowym była Odra, dzięki której mógł on dotrzeć do „centrów przemysłowych” w Gliwicach, Wałbrzychu, Wrocławiu i Zgorzelcu, gdzie znajdowały się zakłady hutnicze, metalurgiczne, tekstylne oraz chemiczne. W następnej kolejności towary i surowce byłyby eksportowane za pośrednictwem portu szczecińskiego. Jednakże mimo zgodnego podkreślenia przez obie delegacje konieczności związania Śląska z rynkami europejskimi¹⁶ dyplomacja brytyjska sprzeciwiła się postulatowi wytyczenia granicy na Nysie Łużyckiej. Zdaniem Londynu linia ta w sposób sztuczny podzieliłaby bowiem jednolity dotąd obszar ekonomiczny¹⁷. Dotyczyło to zwłaszcza miasta Görlitz, które było „centrum przemysłowym opartym na sąsiednim zagłębiu węgla brunatnego po obu stronach Nysy” oraz powiązaniem z ośrodkami produkcyjnymi okręgu Jelenia Góra–Leśna–Lubań¹⁸. W związku z tym w opinii Foreign Office „odcięcie Görlitz od tego obszaru doprowadziłoby do gospodarczej reorientacji pozostałych ośrodków przemysłowych”¹⁹. Znamienne zatem, że brytyjski minister spraw zagranicznych Ernest Bevin niemal do końca obrad konferencji poczdamskiej nalegał na ustalenie granicy polsko-niemieckiej wzdłuż Nysy Kłodzkiej²⁰, co oznaczałoby w praktyce podział Śląska i pozostawienie jego zachodniej części w granicach Niemiec.

W trakcie konferencji nie doszło już jednak do dyskusji na temat wykorzystania śląskiego potencjału ekonomicznego na potrzeby Europy. Z korespondencji dyplomatycznej między Foreign Office a brytyjską ambasadą w Warszawie dowiadujemy się bowiem, że wspomniane opracowanie dotyczące terytoriów poniemieckich „dotarło [do Poczdamu] zbyt późno, aby można je było rozpowszechnić”²¹. Ostatecznie zatem Bevin wraz z amerykańskim sekretarzem stanu Jamesem Byrnesem zgodzili się 31 VII 1945 r. na formułę końcową konferencji ustalającą tymczasową administrację polską na ziemiach poniemieckich na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej. Miały one znajdować się „pod zarządem państwa polskiego” do czasu ostatecznej delimitacji zachodniej granicy Polski na przyszłej konferencji pokojowej i „nie powinny być uznawane za część radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech”²².

¹⁶ Marczak, *Granica zachodnia*, s. 108–109.

¹⁷ TNA, FO 371/45824, *Economic Assets of Germany*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Marczak, *Granica zachodnia*, s. 113.

²¹ TNA, FO 371/45824, Economic Relations Department, Foreign Office to British Embassy, Warsaw, 1 September 1945.

²² Foreign Relations of the United States (dalej: FRUS), 1945, United States Department of State / *Foreign relations of the United States: diplomatic papers: the Conference of Berlin (the Potsdam Conference)*, Communiqué, Report on the Tripartite Conference in Berlin, Babelsberg, 2 August, 1945 (<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS> [dostęp: 6 V 2015]).

Rząd premiera Clementa Attlee, w obliczu trudności w przeprowadzeniu polsko-niemieckich „korekt” granicznych, postanowił stworzyć warunki do umiędzynarodowienia dostępu państw zachodnioeuropejskich do śląskich zasobów gospodarczych bez potrzeby zmian terytorialnych i ponownej wymiany ludności. Temu celowi służyć miało zintegrowanie Polski z Europejską Organizacją Węgla. Struktura ta powołana została w Londynie w maju 1945 r. (formalnie istniała od 1 I 1946 r.) przez Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone z udziałem Belgii, Danii, Francji, Grecji, Luksemburga, Holandii, Norwegii oraz Turcji, z zadaniem koordynacji wydobycia i handlu węglem w Europie²³. Siedziba organizacji znajdowała się w Londynie, a jej przewodniczącym został John Crandon Gridley, były doradca ekonomiczny w Naczelnym Dowództwie Sojuszniczych Sił Ekspedycyjnych we Francji. Oficjalnie utworzenie ECO związane było z „potrzebą efektywnej koordynacji podaży i popytu w obecnym okresie ogólnego niedoboru węgla i określonych rodzajów wyposażenia górniczego w Europie”²⁴.

W opinii Londynu rozwiązaniem europejskich problemów gospodarczych powinno być jak najszybsze związanie Polski z ECO, a w konsekwencji wykorzystanie w skali kontynentalnej znajdujących się pod polską administracją zasobów ekonomicznych Śląska. Z tego powodu już w grudniu 1945 r. Gridley spotkał się na terenie ambasady polskiej w Londynie ze Stanisławem Kossuthem, sekretarzem generalnym Centralnej Rady Polskiego Przemysłu Górniczego. Podczas dwugodzinnej dyskusji opisaną przez Gridleya jako „całkowicie szczerą” Kossuth miał kategorycznie stwierdzić, że „osobiście opowiada się za wstąpieniem Polski do ECO”²⁵. Podkreślił przy tym szczególne znaczenie potencjału produkcyjnego Śląska dla Europy, mówiąc o możliwości wydobycia 112 mln ton węgla rocznie. Uzależnił jednak poziom produkcji i eksportu węgla od poprawy kondycji infrastruktury wydobywczej oraz transportowej, która pomogłaby wyeliminować „braki w sile roboczej, żywności, wyposażeniu górniczym”. W tych warunkach udział Polski w ECO, zakładającej „równą dystrybucję węgla oraz brakującego sprzętu i zaopatrzenia”²⁶, wydawał się w opinii polskiego przedstawiciela kluczowy dla przyszłego rozwoju kraju. Opinia powyższa przekonała Gridleya, że Kossuth był „specjalnym emisariuszem” rządu polskiego, który poważnie rozważa przystąpienie do tej międzynarodowej inicjatywy²⁷.

W dniu 28 XII 1945 r. Foreign Office poinformowało ambasadę brytyjską w Polsce, że rząd polski, za pośrednictwem francuskiego reprezentanta w ECO, wyraził wolę wstąpienia do tej organizacji, kierując jednocześnie do Gridleya

---

²³ TNA, FO 371/57913–57917, *European Coal Organisation: negotiations with Poland, Czechoslovakia and Yugoslavia, Agreement on the Establishment of the European Coal Organisation*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ TNA, FO 371/57913–57917, John Crandon Gridley, *European Coal Organisation, Poland*, 19 December 1945.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

zaproszenie do Warszawy²⁸. Jednakże w połowie stycznia 1946 r. Victor Cavendish-Bentinck, ambasador brytyjski w Polsce, poinformował Londyn o polskich obawach przed pogorszeniem stosunków z Moskwą, ponieważ „ZSRR naciskał na włączenie Polski w radzieckie struktury ekonomiczne”²⁹. Mimo to zdaniem ambasadora brytyjskiego integracja Polski z ECO nie stała w sprzeczności z dobrymi stosunkami polsko-radzieckimi. W rozmowie z wicepremierem Mikołajczykiem w styczniu 1946 r. Cavendish-Bentinck doradził mu nawet skonsultowanie się w tej sprawie z radzieckim ambasadorem Wiktorem Lebediewem³⁰. Znamienne, że bagatelizował przy tym wynik przyszłych wyborów parlamentarnych w Polsce, który, w jego opinii, był bez znaczenia w przypadku utrzymania przez Moskwę kontroli nad śląskim przemysłem.

Ważnym krokiem na rzecz związania zasobów gospodarczych Śląska z ECO miała być konwencja węglowa odbywająca się pod koniec stycznia 1946 r. w Katowicach. Na spotkanie zaproszeni bowiem zostali delegaci ambasad oraz konsulatów Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych oraz Francji³¹. Oficjalnie Wielką Brytanię reprezentował John Dickinson, konsul w Katowicach, a obecny na konwencji Gridley miał przyjrzeć się z bliska możliwościom produkcyjnym śląskiego górnictwa „z uwzględnieniem perspektyw dla eksportu [węglu]”³². Sceptycznie ocenił „propagandowe” zapowiedzi kierownictwa polskiej administracji przemysłu górniczego mówiące o planie wyeksportowania do krajów europejskich (poza ZSRR) 16 mln ton węgla w 1946 r. Jednocześnie jednak uznał śląskie zaplecze węglowe za „jedyny element przetargowy Polski” w stosunkach zagranicznych, który będzie „istotnym narzędziem polityki rządowej i narodowej”³³. Wyrażał zarazem obawę, że śląski przemysł pozbawiony pomocy międzynarodowej i udziału ECO znajdzie się pod kontrolą Związku Radzieckiego, co odizoluje go od kontaktów z Europą Zachodnią.

Po zakończeniu konwencji w Katowicach Gridley przyznał w raporcie dla Foreign Office, że Śląsk miał możliwość konstruktywnego udziału w życiu gospodarczym całej powojennej Europy, przyczyniając się tym samym do umocnienia niezależności Polski od ZSRR. Zaproponował zatem wsparcie przez rząd brytyjski rozbudowy „infrastruktury transportowej i eksportowej [Śląska]”³⁴, umożliwiającej temu regionowi stałą wymianę handlową z Niemcami, Francją, krajami bałkańskimi i skandynawskimi poprzez szlak odrzański oraz porty w Szczecinie,

---

²⁸ TNA, FO 371/57913–57917, From Foreign Office to Warsaw, 28 December 1945.

²⁹ *Ibidem*, Victor Cavendish-Bentinck, From Warsaw to Sir N. Ronald, ECMO, Foreign Office, 16 January 1946.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, J.C. Gridley, *Visit to Warsaw and Katowice*, To My Report of This Day to the Chairman of the European Coal Organisation, Strictly Confidential Supplement, 26 January–10 February 1946.

³² *Ibidem*, From Warsaw to Foreign Office, 4 February 1946.

³³ *Ibidem*, J.C. Gridley, *Visit to Warsaw and Katowice*.

³⁴ *Ibidem*.

Gdańsku i Gdyni. Gridley oczekiwał na tym odcinku bliskiej współpracy Polski z Czechosłowacją, która również otrzymała zaproszenie do członkostwa w ECO. Podzielał w tym względzie stanowisko polskiego „Dziennika Zachodniego”, który w lutym 1946 r. upatrywał szansy na udział Śląska i Polski w „międzynarodowym przedsięwzięciu odgrywającym ważną rolę w odbudowie powojennej Europy”³⁵. Niewystarczający poziom dostaw węgla z Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Westfalii sprawiał, że ECO oczekiwała od Śląska pokrycia europejskiego „deficytu węglowego”.

Dopiero jednak spotkanie Gridleya z Hilarym Mincem, ministrem przemysłu, na początku lutego 1946 r. przybliżyło perspektywę członkostwa Polski w ECO. Minc zadeklarował wówczas gotowość Warszawy do przystąpienia do tej organizacji pod warunkiem wszakże poszanowania „znaczenia oraz interesów [Polski] jako ważnego europejskiego producenta i eksportera węgla”³⁶, co sprowadzało się do utrzymania przez Polskę prawa do zawierania umów dwustronnych z odbiorcami węgla oraz zapewnienia dostaw wyposażenia i technologii dla śląskiego przemysłu. Minc zaproponował także, aby w zamian Polska ponosiła koszty utrzymania ECO odpowiadające procentowo finansowemu udziałowi Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych³⁷.

Po zapowiedzi spełnienia większości wymienionych postulatów Polska została przyjęta jako nowy członek Europejskiej Organizacji Węgla w marcu 1946 r.³⁸ Jednak pierwsze miesiące polskiego udziału w tej organizacji nie spełniły oczekiwań ani Warszawy, ani Londynu. Na ten stan rzeczy wpłynęły w pierwszej kolejności nieporozumienia polsko-brytyjskie na tle negocjowanej umowy finansowej, statusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz łamania zasad demokracji przez komunistyczny rząd w Warszawie podczas przygotowań do wyborów i referendum ludowego w 1946 r.³⁹ Władze brytyjskie wyraziły wprawdzie w kwietniu 1946 r. zgodę na zawarcie porozumienia finansowego z Polską i udzielenie jej kredytu w wysokości 6 mln funtów⁴⁰, jednakże rząd premiera Attlee nie zamierzał wspierać modernizacji śląskiego przemysłu w obawie, że pomoc taka przyniosłaby większą korzyść Związkowi Radzieckiemu niż zachodnioeuropejskim importerom węgla. Londyn uważał, że skoro eksport śląskiego węgla do ZSRR pozostawał dla Polski priorytetem, to wsparcie brytyjskie dla gospodarki Śląska oznaczałoby „stworzenie naszym kosztem rosyjskiej strefy wpływów oraz utratę rynku eksportowego

³⁵ TNA, FO 371/57913–57917, *Poland Joins the European Coal Organisation*, „Dziennik Zachodni”, 16 February 1946 [przedruk Foreign Office].

³⁶ *Ibidem*, Hotel Polonia, Warsaw, 8 February 1946.

³⁷ *Ibidem*, Hilary Minc, *Do Pana J. C. Gridley’a*, Warszawa, Hotel „Polonia”, Ministerstwo Przemysłu, 9 lutego 1946.

³⁸ Samuels, *The European Coal Organisation*.

³⁹ Zob. szerzej: Marek Kazimierz Kamiński, *Polska i Czechosłowacja w polityce Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii*, Warszawa 1991, s. 148–160, oraz Zyblikiewicz, *Polityka*, s. 236–270.

⁴⁰ Zyblikiewicz, *Polityka*, s. 257–258.

na rzecz Polaków”⁴¹. Mimo tych wątpliwości w marcu 1946 r. Foreign Office nadal dostrzegało istotny interes Wielkiej Brytanii we włączeniu śląskich zasobów przemysłowych w europejską sieć zaopatrzeniową. Wynikało to z przekonania, że „wszystko, co przyczynia się do liberalizacji handlu, zwłaszcza gdy uwzględnia wolność w dziedzinie transportu, przynosi nam bezsprzeczną korzyść”⁴². Zgodnie z tym założeniem w maju 1946 r. John Eaton Griffith, nowy przewodniczący ECO, zwrócił się do ministra Minca o zwiększenie aktywności śląskiego przemysłu na rzecz odbudowującej się Europy. Oczekiwał teraz zaopatrzenia w węgiel „krajów skandynawskich, wschodnich Niemiec i Austrii” w okresie letnim w ramach tzw. specjalnego przydziału polskiego węgla dla Europy⁴³. Według tego planu zaopatrzenie ze Śląska miało przynajmniej tymczasowo wypełnić niedobory dostaw węgla z USA i z Zagłębia Ruhry.

Wkrótce stanowisko Polski, faworyzującej umowy bilateralne kosztem wspólnotowych porozumień na dostawy węgla, stało się jedną z przyczyn wewnętrznego kryzysu w ECO. Po wprowadzeniu na początku 1947 r. na wniosek USA reguły przydziału węgla dla europejskich odbiorców według poziomu konsumpcji z okresu przedwojennego okazało się, że Warszawa nie zamierzała się podporządkować nowym rozporządzeniom⁴⁴. Konieczność zapewnienia zachodniej pomocy finansowo-technicznej w odbudowie infrastruktury skłoniła Polskę do zawierania z importerami umów bilateralnych równoległe z porozumieniami o przydziale węgla w ramach ECO. Umocowanie wymiany handlowej na tych podwójnych standardach umożliwiło Polsce wytargowanie od odbiorców pomocy w zakresie niezbędnej rozbudowy linii komunikacyjnych, ale wzbudzało naturalny sprzeciw pozostałych członków organizacji, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych⁴⁵. Rozwiązanie problemów współpracy Śląska z Europą Zachodnią musiało stać się w tych warunkach przedmiotem negocjacji wielkich mocarstw.

Podczas rozpoczętej 10 III 1947 r. sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Moskwie kwestia statusu Śląska i granicy polsko-niemieckiej była intensywnie omawiana przez przedstawicieli Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego⁴⁶. Roger Jackling, radca Ambasady Brytyjskiej w Waszyngtonie, w depeszy do Foreign Office z 26 marca zasugerował, aby USA zaproponowały Polsce udział w przygotowywanym programie pomocy dla Europy w zamian za polskie zobowiązanie do eksportu śląskiego węgla do Niemiec. Jackling zakładał, że „polski przemysł górniczy był w stanie przekroczyć swoje plany produkcyjne”, co sprawiłoby, że „w zamian za pomoc z Zachodu, [Polska] mogłaby udostępnić

⁴¹ TNA, FO 371/57913–57917, *Polish Coal and ECO Policy*, Northern Department, Foreign Office, 25 March 1946.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ TNA, FO 371/57913–57917, John Eaton Griffith, To British Embassy, Warsaw, 10 May 1946.

⁴⁴ Samuels, *The European Coal Organisation*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Ruchniewicz, Tyszkiewicz, *Amerykańskie projekty rewizji granicy*, s. 71–72.

część zasobów [węgla]”⁴⁷. Brytyjczykom zależało teraz zwłaszcza na „zwiększeniu polskich dostaw do wschodnich Niemiec”, dzięki czemu większą ilość węgla z Zagłębia Ruhry można byłoby skierować do Francji i krajów skandynawskich. Wiadomo było, że już 21 II 1947 r. prezydent Harry Truman przedłożył Kongresowi wniosek o udzielenie 350 mln dolarów pomocy dla wybranych krajów europejskich, m.in. Węgier i Polski⁴⁸. Projekt ten służyć miał umacnianiu „ogólnoeuropejskiej orientacji” polskiej gospodarki, w ramach przygotowania jej do udziału w amerykańskim programie odbudowy Niemiec i Europy. Jednakże wkrótce potem amerykański prezydent, w słynnym przemówieniu z 12 III 1947 r., dającym początek tzw. doktrynie Trumana, zaliczył Polskę do krajów zniewolonych przez komunizm, co ograniczyło możliwości rozwoju związków tego kraju z Zachodem.

Przekonanie, że udział Polski w europejskiej współpracy gospodarczej był całkowicie zależny od decyzji ZSRR, stanowiło podłoże wniosku sekretarza stanu USA George’a Marshalla w Moskwie 9 kwietnia o powołanie specjalnej międzynarodowej komisji granicznej, złożonej z przedstawicieli czterech mocarstw i Polski, która zajęłaby się rewizją przedwojennej granicy polsko-niemieckiej⁴⁹. Marshall zaproponował pozostawienie Dolnego Śląska w granicach Niemiec, ponieważ był to „obszar dobrze rozwinięty przemysłowo, który mógł zaspokoić niemieckie potrzeby żywnościowe”. Poza tym komisja międzynarodowa miałaby ustanowić porozumienia gospodarcze zapewniające włączenie zasobów okręgu przemysłowego Śląska w ramy europejskiej współpracy ekonomicznej⁵⁰. W opinii Marshalla największe znaczenie dla odbudowy Europy miał górnolśląski „węgiel i inne bogactwa śląskie, [które] służyły do podtrzymania gospodarki europejskiej”, choć jego zdaniem miały one również „należycie zaspokajać potrzeby Polski”⁵¹. Warto odnotować, że ze stanowiskiem Marshalla w sprawie granicy polsko-niemieckiej nie zgadzał się Arthur Bliss-Lane, były ambasador USA w Warszawie⁵². Należy jednak zwrócić uwagę, że sekretarz stanu w swym raporcie z konferencji moskiewskiej dopuszczał utrzymanie całego Śląska w granicach Polski, pod warunkiem że granica „nie stworzy bariery dla handlu i wymiany, od której zależy dobro Europy”⁵³. Wierzył bowiem w „dobrosąsiedzką przyszłość demokratycznej Polski i Niemiec”.

⁴⁷ TNA, FO 945/36, Roger Jackling, British Embassy, Washington to J.W. Nicholls, Supply and Relief Department, Foreign Office, 26 March 1947, FO 371.

⁴⁸ Kamiński, *Polska i Czechosłowacja*, s. 261.

⁴⁹ Allen, *The Oder–Neisse Line*, s. 77.

⁵⁰ Jerzy Krasuski, *Polityka czterech mocarstw wobec Niemiec 1945–1949*, Poznań 1967, s. 65.

⁵¹ George Marshall, cyt. za: Marczak, *Granica zachodnia*, s. 416.

⁵² Stanowisko Marshalla w sprawie granicy wywołało stanowczy protest Arthura Bliss-Lane’a, byłego ambasadora w Warszawie, który w maju 1947 r. wypomniał sekretarzowi stanu, że swoimi wypowiedziami zniechęcał społeczeństwo polskie do Stanów Zjednoczonych i umacniał pozycję komunistów w Polsce; Anna Mazurkiewicz, *Dyplomacja Stanów Zjednoczonych wobec wyborów w Polsce w latach 1947 i 1989*, Warszawa 2007, s. 129–132.

⁵³ George Marshall, *Fourth Meeting of the Council of Foreign Ministers, Moscow, Report by Secretary Marshall*, April 28, 1947, Yale Law School, The Avalon Project (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade23.asp [dostęp: 15 VI 2015]).

Wysunięty przez USA i Wielką Brytanię w Moskwie pomysł powołania komisji granicznej i przyłączenia Śląska do strefy okupacyjnej Niemiec spotkał się naturalnie z bardzo negatywnym odbiorem polskiego MSZ, które w wewnętrznym opracowaniu wskazało, że „europejska teza min. Marshalla zaczęła być realizowana [...], gdy klin śląski oraz cały bieg Odry wraz ze Szczecinem powróciły w granice Rzeczypospolitej”⁵⁴. W tej sytuacji Brytyjczycy, chcąc utrzymać kontakty z Warszawą, zdystansowali się wobec amerykańskiej propozycji zwrotu Niemcom części obszarów administrowanych przez Polskę⁵⁵. W drodze powrotnej z Moskwy 27 kwietnia brytyjski minister spraw zagranicznych Ernest Bevin zatrzymał się w Warszawie, gdzie odbył nieoficjalne rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Zygmuntem Modzelewskim oraz z premierem Józefem Cyrankiewiczem⁵⁶. Modzelewski, oświadczając, że strona polska nie może przyjąć propozycji powołania międzynarodowej komisji granicznej, nawiązał zarazem do problemu odbudowy Europy, mówiąc, że „Niemcy nie powinny być odbudowane wcześniej niż kraje, które ucierpiały bezpośrednio wskutek agresji niemieckiej”⁵⁷. Obawiał się bowiem, że silne ekonomicznie Niemcy zdominowałyby słabsze wschodnioeuropejskie organizmy gospodarcze. W uzasadnieniu swojego stanowiska przed Bevinem powołał się na polsko-brytyjski traktat o pomocy wzajemnej z sierpnia 1939 r., który jego zdaniem zobowiązywał Wielką Brytanię do obrony polskich ziem zachodnich przed „niemieckimi zamiarami rewizjonistycznymi”⁵⁸. Odpowiedzią Bevina było ponowienie propozycji powołania międzynarodowej komisji, „która by stwierdziła, co Polska zrobiła na tych terenach [poniemieckich] pod względem zaludnienia i zagospodarowania”⁵⁹. Miałyby ona stanowić nie tylko formę politycznej gwarancji bezpieczeństwa, lecz także otworzyć przed Polską drogę do związania przemysłu śląskiego z Europą Zachodnią.

Istotnym przełomem w działaniach Londynu na rzecz rozszerzenia stosunków gospodarczych Polski i Śląska w Europie było podpisanie 9 VI 1947 r. polsko-brytyjskiego układu handlowego, zakładającego wykorzystanie przez Warszawę części zdeponowanego w Londynie polskiego złota do zakupu brytyjskich urządzeń fabrycznych i środków inwestycyjnych⁶⁰. W założeniach rządu brytyjskiego postanowienia tego układu, umożliwiające modernizację górnictwa i rolnictwa, sprzyjały zatem zwiększeniu potencjału produkcyjnego i eksportowego Śląska.

⁵⁴ *Fragmenty i omówienie opracowania pt. „Tezy min. Marshalla w sprawie granic zachodnich Rzeczypospolitej”*, Warszawa, kwiecień 1947, [w:] *W stronę Odry i Bałtyku*, s. 140–141.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 244.

⁵⁶ Marczał, *Granica zachodnia*, s. 372–375.

⁵⁷ *Notatka z rozmowy ministra spraw zagranicznych Z. Modzelewskiego z ministrem spraw zagranicznych W. Brytanii E. Bevinem (fragmenty)*, 1947, kwiecień 27, Warszawa, [w:] *W stronę Odry i Bałtyku*, s. 142–143.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 143.

⁵⁹ TNA, FO 371/66155, Philip Broad to Foreign Office, 29 April 1947; FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, *The Charge in Poland (Keith) to the Secretary of State*, Warsaw 28 April 1947 (<http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS> [dostęp: 6 V 2015]).

⁶⁰ Kamiński, *Polska i Czechosłowacja*, s. 257.

Zaledwie kilka dni wcześniej, 5 VI 1947 r., sekretarz stanu USA G. Marshall ogłosił na Uniwersytecie Harvarda plan pomocy gospodarczej w ramach powojennej odbudowy państw europejskich, uwzględniając „potrzebę porozumienia pomiędzy państwami Europy”⁶¹. W ślad za deklaracją Marshalla Bank Światowy zapowiedział wysłanie do Polski grupy ekspertów z zadaniem oceny polskich potrzeb gospodarczych oraz możliwości produkcji i eksportu węgla ze Śląska do Europy Zachodniej⁶². Kopalnie śląskie odwiedzić mieli m.in. przedstawiciele Pittsburgh Consolidation Coal Company. Zarząd Banku uważał bowiem, że wykonanie planu Marshalla musiało uwzględniać rozwój „jedynych znaczących źródeł węgla w Europie – Śląska, Zagłębia Ruhry i Wielkiej Brytanii”. Po wizycie w Polsce eksperci z Banku Światowego opowiedzieli się za przyznaniem 50 mln dolarów kredytu na modernizację śląskiego przemysłu węglowego.

Mimo wstępnej zgody rządu polskiego na udział w planie Marshalla, w dniu 9 VII 1947 r. minister Modzelewski powiadomił Stantona Griffisa, ambasadora USA w Warszawie, że Polska nie weźmie jednak udziału w konferencji paryskiej poświęconej odbudowie Europy⁶³. Doszukując się przyczyn zmiany stanowiska polskiego, Christopher Mayhew, wiceminister w Foreign Office, powołał się na rozmowę z Oskarem Langem, byłym ambasadorem polskim w Waszyngtonie, który wykazał związek między odrzuceniem planu Marshalla przez Polskę a statusem Śląska. Uważał on bowiem, że ZSRR zagroził Polsce odebraniem jej obszaru Dolnego Śląska między Nysą Kłodzką i Łużycką wraz z Wrocławiem, co zmusiło Warszawę do odstąpienia od współpracy z Zachodem⁶⁴. W związku z tym ambasador brytyjski Donald Gainer podejrzewał, że rząd polski, mimo nacisków Moskwy, chciał uczestniczyć w programie współpracy europejskiej i w tym celu starał się utrzymać dobre kontakty z Wielką Brytanią⁶⁵.

Dyplomacja brytyjska pesymistycznie oceniała jednak możliwości polskiego udziału w odbudowie Europy po ogłoszonej 23 lipca decyzji Departamentu Stanu o „wycofaniu się z programu pomocy dla Polski”⁶⁶. Jej uzasadnieniem był raport płk. R.L. Harrisona, asystenta sekretarza rolnictwa, mówiący o „wyraźnie lepszych” warunkach żywnościowych Polski niż Austrii, Włoch czy zachodnich stref okupacyjnych Niemiec. Harrison odrzucił także postulowane przez Foreign Office i Departament Stanu wsparcie potencjału eksportowego Śląska. Jego zdaniem region ten był bowiem „sceną dynamicznej aktywności”, która sprawi, że „eksport

⁶¹ George Marshall, *The “Marshall Plan” Speech at Harvard University*, 5 June 1947 (<http://www.oecd.org/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm>).

⁶² Ferdinand Kuhn, *World Bank Moves to Help Increase Polish Coal Output*, „Washington Post”, 11 June 1947.

⁶³ Kamiński, *Polska i Czechosłowacja*, s. 262–263.

⁶⁴ Marczak, *Granica zachodnia*, s. 391.

⁶⁵ TNA, FO 371/66175–66176, Donald Gainer, H. M. Ambassador to Ernest Bevin, British Embassy, Warsaw, 26 June 1947.

⁶⁶ *Ibidem*, *Poland Does Not Require U.S. Government Relief*, *State Department Says*, U.S. Information Service, 24 July 1947.

węgla, innych surowców, jak również produktów przemysłowych będzie niewątpliwie rosnać⁶⁷. Podkreślił, że Śląsk oraz cała Polska były w stanie osiągnąć status europejskiego eksportera bez pomocy zagranicznej. Stany Zjednoczone, skoncentrowane w programie Marshalla na odbudowie Niemiec, nie widziały już potrzeby utrzymywania bliższych kontaktów gospodarczych z Polską⁶⁸. Ponadto kwestia pożyczki z Banku Światowego na modernizację śląskiego przemysłu węglowego stała się „kontrowersyjna” ze względu na „obecność Gomułki i Minca na niedawnej konferencji europejskich partii komunistycznych [w Szklarskiej Porębie]”⁶⁹. Przyjęcie na komunistycznym zjeździe zimnowojennej doktryny podziału świata na dwa przeciwstawne obozy, radziecki i anglo-amerykański, podniosło stan napięcia w stosunkach międzynarodowych. Dla rządu brytyjskiego szczególnie krzywdzące było oskarżenie o „imperializm” wysunięte pod adresem zachodnioeuropejskich socjalistów, do których zaliczono brytyjskiego premiera C. Attlee oraz ministra Bevina⁷⁰. Doktrynalnie antyzachodnia deklaracja konferencji przyczyniła się do pogorszenia stosunków polsko-brytyjskich i oddalenia perspektywy międzynarodowego porozumienia w sprawie Śląska i granicy polsko-niemieckiej.

Kolejna konferencja Rady Ministrów Spraw Zagranicznych odbywająca się w Londynie w dniach 25 XI–5 XII 1947 r. nie rozstrzygnęła sprawy międzynarodowego dostępu do gospodarczych zasobów Śląska⁷¹. Stany Zjednoczone, jak wynika z opracowania Krzysztofa Ruchniewicza i Jakuba Tyszkiewicza, opowiadały się wciąż za pozostawieniem Dolnego Śląska na zachód od Odry i Nysy Kłodzkiej w granicach Niemiec⁷². Bevin wystąpił ponownie z wnioskiem o powołanie komisji granicznej, ale wyłącznie Marshall zaproponował nadanie Śląskowi odrębnego, międzynarodowego statusu prawnego, który zapewniłby dostęp państw europejskich do śląskich bogactw naturalnych⁷³. Amerykanom zależało na powołaniu „międzynarodowego zarządu dla całego Górnego Śląska”, co zapewniłoby „użycie tego obszaru dla całości odbudowy europejskiej”⁷⁴. Ostatecznie propozycjom

⁶⁷ *Ibidem*, R.L. Harrison, *Text of Colonel Harrison's Report*, 23 July 1947.

⁶⁸ Zyblikiewicz, *Polityka*, s. 322–323.

⁶⁹ TNA, FO 371/66175–66176, British Embassy, Washington to Foreign Office, 21 October 1947.

⁷⁰ Zjazd partii komunistycznych z sześciu krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz Francji i Włoch w Szklarskiej Porębie w dniach 22–27 IX 1947 r. został zwołany przez Stalina w odpowiedzi na publikację lipcowego artykułu George'a Kennana uzasadniającego amerykańską politykę powstrzymywania „radzieckich tendencji ekspansywnych”, uznającą ZSRR za rywala. Rezultatem konferencji było powołanie Biura Informacyjnego – Kominformu; Kamiński, *Polska i Czechosłowacja*, s. 274.

⁷¹ *Ibidem*, s. 275–276.

⁷² Krzysztof Ruchniewicz, Jakub Tyszkiewicz, *Kilka alternatywnych propozycji amerykańskich w sprawie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej w latach 1946–1949*, [w:] *Studia z historii*, s. 75–76.

⁷³ Krasuski, *Polityka czterech mocarstw*, s. 78.

⁷⁴ Cyt. za: Ruchniewicz, Tyszkiewicz, *Kilka alternatywnych propozycji*, s. 81.

brytyjskim i amerykańskim kolejny raz sprzeciwił się radziecki minister spraw zagranicznych Mołotow.

W tym czasie, mimo wysiłków brytyjskich o zintegrowanie śląskiego przemysłu z europejskim systemem gospodarczym, również udział Polski w ECO dobiegał końca. W obliczu utrzymującego się sprzeciwu Warszawy wobec wspólnych zasad handlu i przydziału węgla oraz innych sporów między członkami organizacja została rozwiązana z dniem 1 I 1948 r. i zastąpiona przez Komitet Węglowy Europejskiej Komisji Gospodarczej funkcjonującej w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych⁷⁵. Choć Polska zachowała status członka Komitetu, nie ulegało wątpliwości, że jej pogłębiająca się zależność ekonomiczna i polityczna od ZSRR oraz zaostrzająca się rywalizacja Zachodu z ZSRR dotycząca statusu Niemiec utrudniały rozwój stałych związków gospodarczych i politycznych Śląska z krajami Europy Zachodniej⁷⁶. Rozpoczęcie realizacji planu Marshalla na początku 1948 r. wraz z pogłębiającym się podziałem Niemiec i całego kontynentu sprawiły, że w opinii rządu Wielkiej Brytanii kwestia współpracy gospodarczej między Śląskiem i Europą Zachodnią utraciła znaczenie dla porządku europejskiego⁷⁷. Podczas debaty w Izbie Gmin w styczniu 1948 r. Bevin przyznał, że uwagę brytyjskiej dyplomacji budził teraz problem ekspansji wpływów ZSRR w Europie, sięgających po Łabę oraz Berlin⁷⁸.

W tych okolicznościach Londyn odmawiał Polsce prawa do współudziału śląskiego przemysłu w amerykańskim programie odbudowy Europy. Pod koniec stycznia 1948 r. D. Gainer, brytyjski ambasador w Warszawie, przesłał do Foreign Office pełną niepokoju wiadomość, że polska delegacja w Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ (pełniącej funkcję zlikwidowanej ECO) w Genewie zwróciła się do Departamentu Stanu USA z pytaniem, „czy kraje importujące polski węgiel mogłyby płacić dolarami pozyskanymi z planu Marshalla”⁷⁹. W tym czasie większość zachodnioeuropejskich odbiorców węgla rozliczała się z połowy kosztów importu w dolarach amerykańskich. Tymczasem Stany Zjednoczone, wobec anulowania pożyczki węglowej z Banku Światowego, chciały tym sposobem umożliwić Polsce sfinansowanie modernizacji gospodarki Śląska i powiązanie jej z Europą Zachodnią. Biorąc pod uwagę niedawną niechęć Waszyngtonu do współpracy z Polską, ambasador Gainer był „zaskoczony postawą USA”, gdyż podejrzewał, że ewentualna zgoda Departamentu Stanu oznaczałaby „przyłączenie się rządu

⁷⁵ Samuels, *The European Coal Organisation*.

⁷⁶ Zyblikiewicz, *Polityka*, s. 231–233.

⁷⁷ Marczak, *Granica zachodnia*, s. 388.

⁷⁸ W obliczu niepowodzenia londyńskiej konferencji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w sprawie Niemiec, w styczniu 1948 r. mocarstwa anglosaskie oraz Francja zapowiedziały zwołanie odrębnej konferencji trzech mocarstw zachodnich bez udziału ZSRR. Jej celem miało być odbudowanie gospodarki niemieckiej i włączenie jej w ramy gospodarki zachodnioeuropejskiej; Krasuski, *Polityka czterech mocarstw*, s. 87.

⁷⁹ TNA, FO 371/68993, *Poland and ERP: Polish coal exports policy* (1948); Donald Gainer, From Warsaw to Foreign Office, 29 January 1948.

polskiego do planu Marshalla tylnymi drzwiami”⁸⁰. Zapowiedział zatem brytyjski „sprzeciw wobec takiego wycieku dolarów z planu Marshalla”. Wydaje się, że przyczyną negatywnej reakcji strony brytyjskiej była przede wszystkim obawa przed osłabieniem własnej pozycji europejskiego eksporterka węgla oraz potrzeba zapobieżenia polityczno-gospodarczej dominacji USA na kontynencie. Polityka Londynu zmierzała zatem do pozostawienia Polski i krajów Europy Środkowo-Wschodniej poza zasięgiem pomocy amerykańskiej, nawet kosztem utrwalenia tam wpływów ZSRR⁸¹. Z tego powodu Foreign Office wyraziło „zaskoczenie oraz wzburzenie” z powodu wspomnianych kontaktów polsko-amerykańskich oraz nadzieję, że „Departament Stanu wykaże ostrożność w podejściu do tej sprawy”⁸².

Mimo zastrzeżeń brytyjskich 30 stycznia doszło do kolejnego spotkania polskiej i amerykańskiej delegacji w Genewie, podczas którego dyskutowano o możliwościach rozwoju potencjału eksportowego śląskiego przemysłu i jego współpracy z gospodarkami krajów zachodnioeuropejskich⁸³. W tej sytuacji Londyn postanowił podjąć własną ofensywę w sprawie Niemiec i statusu Śląska. Podczas debaty w Izbie Gmin pod koniec stycznia 1948 r. premier C. Attlee wraz z byłym szefem rządu Winstonem Churchillem⁸⁴ zakwestionowali kształt granicy polsko-niemieckiej na odcinku Nysy Łużyckiej⁸⁵. Stwierdzając, że linia ta była wyłącznie granicą polskiego i niemieckiego osadnictwa, dążyli do przelicytowania ZSRR w rywalizacji o wpływy w Niemczech i zawiązania odrębnego porozumienia mocarstw zachodnich w kwestii niemieckiej. Zwieńczeniem polityki brytyjskiej była decyzja londyńskiej konferencji Wielkiej Brytanii, USA, Francji oraz państw Beneluksu w marcu 1948 r. o włączeniu gospodarki zachodniemieckiej w ramy współpracy europejskiej i umiędzynarodowieniu Zagłębia Ruhry⁸⁶. W tej sytuacji ambasador Gainer negatywnie zapatrywał się na współudział Polski w europejskim programie odbudowy, który zapewne przyczyniłby się do rozwoju gospodarczego Śląska i zwiększenia roli państwa polskiego w Europie. W depeszy do

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Marczak, *Granica zachodnia*, s. 388–389.

⁸² TNA, FO 371/68993, *Payment for Polish Coal in E.R.P. Dollars*, From Foreign Office to Washington, 30 January 1948.

⁸³ *Ibidem*, *Polish Coal Export Policy*, From Geneva to Foreign Office, 30 January 1948.

⁸⁴ Churchill, po odejściu ze stanowiska premiera, w przemówieniach przed Izbą Gmin i w listach do Clementa Attlee wielokrotnie wyrażał żal z powodu ustalenia granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej, wskazując, że polski rząd „posunął się za daleko” i był odpowiedzialny za „wypędzenie” milionów Niemców; Jacek Tebinka, „*Wielka Brytania dotrzyma lojalnie swojego słowa*”. *Winston S. Churchill a Polska*, Warszawa 2013, s. 376.

⁸⁵ W trakcie debaty David Crossman z Labour Party zasugerował, że utworzenie suwerennego rządu niemieckiego doprowadziłoby do odebrania przez Niemcy terytoriów na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej. Żeby temu zapobiec i uspokoić obawy polskie, zaproponował, by Londyn przyznał Niemcom substytut suwerenności poprzez ich europeizację i włączenie tego państwa do „unii zachodniej”. Taka organizacja została faktycznie powołana w marcu 1948 r. pod postacią paktu brukselskiego; Marczak, *Granica zachodnia*, s. 389–390.

⁸⁶ Krasuski, *Polityka czterech mocarstw*, s. 87.

Foreign Office z 9 II 1948 r. przyznał, że niedawne kontakty polsko-amerykańskie zmierzały do „zapewnienia [Polsce] dobrej pozycji wyjściowej w spodziewanej rywalizacji o europejski rynek węglowy”. Jednakże ku zadowoleniu dyplomacji brytyjskiej Amerykanie zapowiedzieli w tym samym miesiącu, że „generalnie” nie pozwolą na udostępnienie Polsce środków z planu Marshalla⁸⁷. Perspektywa udziału Śląska w programie odbudowy Europy została tym samym wykluczona. Należy zatem przyznać, że polityka Wielkiej Brytanii, mimo pierwotnego projektu kontynentalnej współpracy, przyczyniła się do podziału stref wpływów w Europie w 1948 r., utrwalonego przez powstanie dwóch odrębnych organizmów politycznych w Niemczech⁸⁸.

Potencjalne zintegrowanie zagłębia węglowego Śląska z anglo-amerykańskim programem odbudowy Europy w latach 1945–1948 stanowiło obiecującą perspektywę dla przyszłego rozwoju tego regionu i całej Polski. Szczególną rolę na tym odcinku odegrać miała współpraca Polski z Europejską Organizacją Węgla, która świadczyła o wysokiej randze śląskiego przemysłu i rolnictwa w brytyjskim planowaniu polityczno-gospodarczego porządku w Europie po 1945 r. Można jednak odnieść wrażenie, że Londyn, uznając potrzeby Polski za drugoplanowe, chciał, za pomocą kontroli międzynarodowej, zabezpieczyć przede wszystkim własne interesy gospodarcze w Europie Środkowej. Związanie Śląska z zachodnioeuropejskim systemem ekonomicznym mogło zatem przynieść Polsce korzyści wyłącznie pod warunkiem otwarcia jej dostępu do rynków eksportowych oraz zbudowania równoprawnych stosunków politycznych i gospodarczych ze wszystkimi państwami Europy. Jednakże na takie rozwiązanie nie wyrażała zgody Moskwa, dostrzegająca w polityce państw anglosaskich możliwość własnego uzależnienia ekonomicznego od Zachodu. Bez względu jednak na ocenę powyższych projektów zainteresowanie Wielkiej Brytanii rolą Śląska w Europie w latach 1945–1948 dowodziło istnienia w tamtym okresie cennego potencjału polityczno-gospodarczego Polski, którego wykorzystanie uniemożliwiła eskalacja konfliktu Wschód–Zachód.

---

⁸⁷ Według informacji Ambasady Brytyjskiej w Waszyngtonie Departament Stanu dopuszczał teoretycznie możliwość przekazywania Polsce dolarów z programu pomocy dla Europy przez Austrię; TNA, FO 371/68993, *Payment for Polish Coal in ERP Dollars*, From Washington to Foreign Office, 3 February 1948.

⁸⁸ Po wprowadzeniu reformy walutowej w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec w czerwcu 1948 r. ZSRR wstrzymał lądowy tranzyt ze stref zachodnich do Berlina oraz ruch do strefy radzieckiej, co dało początek kryzysowi berlińskiemu i przypieczętowało polityczny podział Niemiec w 1949 r.; Krasuski, *Polityka czterech mocarstw*, s. 104–115.

KRZYSZTOF SIWEK

**SILESIA AND THE EUROPEAN COAL ORGANISATION
IN THE CONTEXT OF UK POLICY FROM 1945 TO 1948**

The purpose of this article is to show that in 1945–1948 period the United Kingdom, in cooperation with the United States, created concepts of political and economic integration of Silesia with the European System of economic cooperation through the European Coal Organisation (ECO). Since the Potsdam Conference in 1945, London postulated to maintain economic relationships between the former German Silesia and Western European countries in the name of rebuilding political and economic order in Europe, which justified the need to change the border on the Oder-Lusatian Neisse line. The involvement of Silesia in the process of European reconstruction was to consist of exporting Silesian coal and food to Western Europe in exchange for help in the modernization of the regional industrial infrastructure. Polish accession to the European Coal Organisation in 1946 along with the Anglo-American attempts at revision of the Polish-German border extended, therefore, international control over the Silesian industry. However, the dissolution of ECO at the start of 1948, along with Poland's resignation from participation in Marshall Plan, as well as the consolidation of Soviet domination in Poland and the deepening divisions in Europe led to the closure of British plans for sustainable inclusion of Silesia in the framework of European economic cooperation.

Translated by Maciej Zińczuk

KRZYSZTOF SIWEK

**SCHLESISIEN UND DIE EUROPÄISCHE GEMEINSCHAFT FÜR KOHLE
INNERHALB DER POLITIK GROSSBRITANNIENS IN DEN JAHREN 1945–1948**

Der vorliegende Beitrag möchte nachweisen, dass Großbritannien in den Jahren 1945–1948 unter Beteiligung der Vereinigten Staaten von Amerika politisch-ökonomische Konzepte zur Integration Schlesiens in ein System der wirtschaftlichen Zusammenarbeit unter Vermittlung der Europäischen Gemeinschaft für Kohle (ECO) ausarbeitete. Seit der Potsdamer Konferenz 1945 sprach sich London für die Aufrechterhaltung der wirtschaftlichen Verbindungen Schlesiens zu den westeuropäischen Staaten zugunsten des politisch-wirtschaftlichen Wiederaufbaus der Ordnung in Europa aus, womit die Grenzverschiebung an Oder und Neiße begründet wurde. Schlesien kam im Rahmen des europäischen Wiederaufbaus die Rolle des Exporteurs von schlesischer Kohle sowie von Lebensmitteln nach Westeuropa zu. Im Gegenzug sollte Unterstützung bei der regionalen Modernisierung der industriellen Infrastruktur gewährt werden. Der Beitritt Polens zur Europäischen Gemeinschaft für Kohle im Jahr 1946 zusammen mit den englisch-amerikanischen Versuchen, eine deutsch-polnische Grenzrevision vorzunehmen, zielte somit auf eine verstärkte internationale Kontrolle der schlesischen Industrie ab. Doch die Auflösung der ECO Anfang 1948 und der polnische Verzicht auf eine Beteiligung am Marshall-Plan bei gleichzeitiger Festigung der sowjetischen Vorherrschaft in Polen und der sich vertiefenden Teilung Europas führten zur Beendigung der britischen Pläne einer dauerhaften Beteiligung Schlesiens im Rahmen der europäischen wirtschaftlichen Zusammenarbeit.

Übersetzt von Waldemar Könighaus